

NÁKLADY PRÁCE V ČR

Tomáš Kozelský, Jan Vlach

Úvod

Oblast utváření nákladů práce v ČR během transformačního období nepatřila mezi klíčové problémy. Výzkumné instituce se jí věnovaly okrajově a v mnoha případech tendenčně.

Úroveň nákladů práce zásadně ovlivňuje jak tržní a výnosové postavení jednotlivých podnikatelských subjektů, tak i podnikatelské aktivity, podnikatelské klima a možnosti substituce kapitálu a práce. Náklady na práci jsou v jednotlivých státech základnou výrobních a celkových reprodukčních nákladů a svou vahou a specifickým postavením v podstatné míře rozhodují o konkurenční pozici na světových trzích. Komparativní pozice nákladů práce na nadnárodních trzích významně ovlivňuje aktivitu investorů. Struktura nákladů práce, tj. poměr mezi mzdovou složkou a sociálně personálními nákladovými složkami, odráží základní mechanismy rozdělovacích a přerozdělovacích procesů a ovlivňuje vztahy mezi zaměstnavateli, zaměstnanci a státem.

V článku autoři porovnávají úroveň, strukturu a základní postavení kategorie nákladů práce v reprodukci sociálně ekonomických podmínek České republiky a vybraných zemí EU. Samostatně se věnují problematice jednotkových nákladů práce. Na základě porovnání zjištěných údajů se snaží specifikovat postavení českých podniků v podmínkách integrace do jednotného vnitřního evropského trhu, kdy v důsledku cenové a mzdové konvergence postupně slabne konkurenční výhoda levné práce v ČR. Informační a konstatační charakter nedává prostor pro komplexní analýzu souvislostí s ekonomickým a sociálním pohybem a s hospodářskou a sociální politikou. Z tohoto pohledu se snaží spíše formulovat některé základní problémy a otázky související s utvářením ceny práce.

Autoři s vědomím dílčích rozdílů vůči údajům ČSÚ vycházeli v zájmu mezinárodní srovnatelnosti z dostupných dat nadnárodních institucí (OECD, Eurostat). Více než roční zpoždění zveřejňování relevantních dat umožnilo komparaci pouze do roku 2004.

1. Sociálně-ekonomické souvislosti

Náklady práce představují spojnicí mezi ekonomickou a sociální sférou. Jejich úroveň a dynamika jsou ve vzájemné interakci s úrovní a dynamikou produktivity práce, relativní hladinou výrobních a spotřebitelských cen. V ekonomických vztazích jsou náklady práce významným faktorem konkurenční pozice.

Z pohledu sociálních vztahů náklady práce obsahují mzdy a platy, tj. převažující části příjmů nejpočetnější sociální skupiny - zaměstnanců. Jejich architektura současně spolu s dalšími zdroji zabezpečuje tvorbu finančních prostředků pro fondy sociální ochrany, z nichž se vyplácejí starobní a invalidní důchody, peněžní a naturální dávky v nemoci, kryjí se náklady zdravotní péče popř. další sociální potřeby zaměstnanců. Rovněž zahrnují personální výdaje na získání a udržení pracovní síly, zvyšování její kvalifikace aj.

Různé stránky nákladové a konkurenční pozice národních ekonomik (resp. odvětvových agregátů a jednotlivých podnikatelských subjektů) se odrážejí:

- v absolutní výši nákladů práce,
- v úrovni náhrad zaměstnancům (nákladů práce) vztažené k produktivitě práce, tj. v jednotkových nákladech práce (vynaložená práce na jednotku vytvořeného produktu).¹

Struktura nákladů práce ovlivňuje podnikatelské aktivity, motivuje zaměstnance a působí na vztahy mezi státem, zaměstnavateli a zaměstnanci a dalšími sociálními skupinami obyvatelstva. Limity možných úprav konstrukce nákladů práce představují vyrovnanost veřejných rozpočtů, konkurenceschopnost národní ekonomiky. Změny utváření úplných nákladů na práci musí korelovat se změnami financování sociálního, zdravotního a vzdělávacího systému a ve střednědobém horizontu nemusejí nutně přinášet jejich snížení. Analýza nákladů práce představuje zodpovězení komplexu otázek o jejich úrovni, struktuře, produktivitě práce a souvislostí s pohybem sociálních vztahů.

Relativně samostatnou problémovou oblast představuje úroveň, vývoj a relace nákladů práce a jejich porovnání s úrovní, vývojem a relacemi produktivity práce, což jsou položky poskytující informace o stavu a změnách nákladové a konkurenční pozice národních ekonomik. Význam těchto informací vzrůstá při tvorbě a realizaci podnikatelských strategií v rámci nadnárodních trhů, v našem případě zejména v rámci jednotného evropského trhu.

2. Mezinárodní srovnání úrovně, struktury a pohybu nákladů práce v ČR a ve vybraných státech EU

Zdroj dat a metodika jejich použití

Pro mezinárodní srovnání autoři použili informace k úplným nákladům práce ze dvou zdrojů. Prvním jsou Total labour costs zjišťované Eurostatem ve čtyřletém intervalu a publikované v podrobném členění vždy za rok šetření (naposledy rok 2000). Výstupy obsahují data za všechny zaměstnance v členění národních ekonomik v průmyslu a ve službách (odvětví C až K v třídění OKEČ). Základní ukazatele mezi čtyřletými šetřeními Eurostat extrapoluje metodou LCI (labour cost index). ČSÚ, který metodiku a definici nákladů práce Eurostatu převzal, však podrobná šetření provádí každoročně, blíže viz. Metodické vysvětlivky k výkazu ÚNP 4-01 a např. Vývoj úplných nákladů práce v roce 1994 – 2004, ČSÚ 2005.

Využití tohoto zdroje informací pro mezinárodní srovnání (pokud jde o ČR) má určitá omezení. U řady států (např. Rakousko, Švédsko, Slovinsko, Řecko) statistika v lednu 2006, tj. v době analýzy, obsahovala data jen do roku 2003. Do mzdových (přímých) nákladů zahrnuje metodika Eurostatu nákladové položky zahrnuté v ČR do tzv. sociálních požitků (např. výroby se slevou, příspěvky na bydlení, služební vozy k osobnímu použití, příspěvky na stravování).

¹ V mezinárodních srovnáních národních ekonomik se produktivita práce většinou vyjadřuje prostřednictvím HDP v paritě kupní síly (PPS) na pracovníka. Ukazatel jednotkových nákladů práce potom říká, jaké náklady práce se v zemi X vynaloží na jednotku výstupu, který se prodává v zemi Y v cenové hladině Y. V odvětvových analýzách se používají jiné indikátory výkonnosti, např. přidaná hodnota.

I když rozsah těchto nákladových položek není příliš výrazný (pohybuje se kolem 2 % úplných nákladů práce), zkrsluje tato skutečnost strukturní postavení mezd a sociálních výdajů.

Druhým zdrojem informací o nákladech práce za členské státy EU jsou každoročně zveřejňované informace OECD o zdaňování mezd (publikace Taxing Wages). Tento zdroj poskytuje informace zejména o podílu statutárně stanovených odvodů zaměstnavatelů do sociálních fondů v nákladech práce a rovněž o míře daňového zatížení mezd zaměstnanců. Omezením však je skutečnost, že zachycuje mzdovou složku, povinné odvody do sociálních fondů a zdanění pracovního příjmu pouze manuálních zaměstnanců v průmyslu. Sledování abstrahuje od “bílých límečků”, od odvětví služeb, které v zemích OECD dnes vážou nejvyšší podíl zaměstnanosti, a od sociálních nákladů zaměstnavatelů, které jsou výsledkem kolektivního vyjednávání.

Charakterizovaná omezení datové základny (její neúplnost a v některých případech i pochyby o kvalitě a důvěryhodnosti dat) vyžadují, aby metodickým základem mezinárodního srovnání byla kombinace informací z uvedených zjišťování.

Úroveň úplných nákladů práce

Absolutní úroveň úplných nákladů práce dosahovaná v České republice se v roce 2004 za odvětví průmyslu a služeb pohybovala mezi pětinou až čtvrtinou nákladové úrovně ekonomicky rozhodujících členských států EU. I nejnižší hladina států bývalé EU-15 (Portugalsko) výrazně (o cca 2/3) převyšovala českou úroveň. Informace shrnuté v tab. 1 naznačují, že v relaci k novým členským státům je současná úroveň nákladů práce v ČR vyšší. Oproti tomu ve srovnání s ČR vyšší úroveň vykazuje Slovinsko, Kypr a Malta. Vzájemnou komparaci národních údajů v EUR a jejich vývoj v hodnoceném období zkrslují směnné kurzy a jejich pohyb.

Tabulka č. 1: Měsíční náklady práce na zaměstnance za odvětví průmyslu a služeb v členských státech a vybraných kandidátských státech EU v letech 2000 až 2004

země	úroveň v eurech			roční přírůstek (%)			relace k EU-15 v roce 2003 (%)
	2000	2003	2004	2003/2000	2004/2000	2004/2003	
EU (25)	2718,80	2888,10	-	2,0	-	-	86,4
EU (15)	3164,70	3343,50	-	1,8	-	-	100,0
Portugalsko	1189,20	1343,00	1394,50	4,1	4,1	3,8	40,2
Řecko	1658,10	1984,30	-	6,2	-	-	59,3
Španělsko	2030,60	2017,00	2081,60	-0,2	0,6	3,2	60,3
Rakousko¹	3339,00	-	-	-	-	-	-
Francie	3241,00	3414,00	3503,00	1,7	2,0	2,6	102,1
Finsko	3047,00	3547,00	3698,00	5,2	5,0	4,3	106,1
Velká Británie	3676,90	3642,40	3848,60	-0,3	1,1	5,7	108,9
Nizozemí	3155,00	3716,00	3828,00	5,6	5,0	3,0	111,1
Německo	3468,00	3726,00	3747,00	2,4	2,0	0,6	111,4
Belgie	3504,00	3895,20	3910,10	3,6	2,8	0,4	116,5
Dánsko	2944,40	4101,40	4186,30	11,7	9,2	2,1	122,7
Švédsko	4047,40	4312,70	-	2,1	-	-	129,0
Lotyšsko	343,00	357,30	-	1,4	-	-	10,7
Litva	391,90	486,60	508,30	7,5	6,7	4,5	14,6
Slovensko	444,50	565,30	636,00	8,3	9,4	12,5	16,9
Estonsko	429,10	608,40	650,30	12,3	11,0	6,9	18,2
Polsko	672,40	698,20	699,20	1,3	1,0	0,1	20,9

Maďarsko	539,90	763,70	838,20	12,3	11,6	9,8	22,8
Česká republika	582,30	777,10	841,60	10,1	9,6	8,3	23,2
Malta	-	1282,40	1257,10	-	-	-2,0	38,4
Slovensko	1282,50	1496,70	-	5,3	-	-	44,8
Kypr	1571,70	1837,00	-	5,3	-	-	54,9
Bulharsko	179,00	202,20	213,50	4,1	4,5	5,6	6,0
Rumunsko	218,10	245,60	271,80	4,0	5,7	10,7	7,3

Poznámka: Pořadí států v členění EU - 15, nové země, šetřené kandidátské země, státy řazeny vzestupně podle měsíčních nákladů práce v roce 2003.

Zdroj: Eurostat - Population and social conditions - Labour market - Earnings - Monthly labour costs, leden 2006, výpočty VÚPSV

Výrazně nižší nákladová úroveň vůči nejvyspělejším státům EU umožňuje českým exportérům využívat cenovou konkurenci nebo dosahovat vyšší míry zisku. Nízké pracovní náklady stále motivují příliv zahraničního kapitálu. Udržování nízkých nákladů práce však brzdí substituci práce kapitálem a může vést k postupné dequalifikaci pracovních sil, k omezování koupěschopné poptávky na vnitřním trhu a k celkovému zaostávání hospodářského a sociálního rozvoje.

Míra odstupu nákladů práce mezi vyspělými státy EU a ČR je dosud natolik výrazná, že konkurenční výhody z jejich nízké úrovně se budou realizovat ještě po delší časové období. Proces přibližování cenové a výdělkové hladiny ke standardním proporcím vnitřního jednotného evropského trhu a apreciacie kurzu Kč vůči EUR, který se projevuje v rychlejším růstu nákladů práce, bude dlouhodobý a podnikatelské subjekty mají dostatek prostoru pro eliminaci nepříznivých dopadů růstem produktivity práce.

Mezinárodní srovnání struktury nákladů práce

Struktura nákladů práce je utvářena jednak pod vlivem působení subjektů na trhu práce (tj. zaměstnavatelů a zaměstnanců), jednak systémem sociální ochrany a zdravotního zabezpečení. Vliv konkrétní pozice zaměstnavatelů a zaměstnanců na pracovním trhu se promítá do druhů a úrovní složek mezd a platů a smluvně, popř. zaměstnavateli dobrovolně, poskytovaných sociálních plnění nebo plnění zajišťujících personální rozvoj zaměstnanců. Systém sociální ochrany určuje úroveň povinných odvodů do veřejných rozpočtů.

Složky struktury úplných nákladů práce utvářené pod bezprostředním vlivem pozice sociálních partnerů na pracovním trhu (především mzdy) jsou relativně flexibilní (mzdová dynamika, jejich diferenciací mezi profesními skupinami, odvětvími, regiony apod.). Charakter a intenzita flexibility těchto složek závisí na uplatňovaných mechanismech jejich utváření. V podnikatelské sféře je rozhodující formou smluvní stanovení jejich úrovně a podmínek jejich poskytování.

Výdaje z centralizovaných fondů sociální ochrany mají z převážné části charakter zaručených plnění v dlouhém časovém horizontu (příjmové zajištění v nemoci, úhrady zdravotní péče, invalidní a starobní důchody aj.). Tento moment vyžaduje co nejvyšší stabilitu finančních zdrojů, úroveň sazeb odvodů do fondů musí být pokud možno dlouhodobá.

Výše povinných odvodů zaměstnavatelů do centralizovaných fondů sociální ochrany je sekundární, odvozenou veličinou. Prioritním faktorem rozhodným pro výši těchto odvodů je celková architektura utváření solidárních centralizovaných fondů sociální ochrany. Pro jejich výši jsou určující druhová rozmanitost, výše a konstrukce plnění (dávek) poskytovaných z centralizovaných fondů a proporce, v nichž se na krytí finančních potřeb centralizovaných fondů sociální ochrany účastní na jedné straně adresně povinné odvody zaměstnavatelů a zaměstnanců a neadresně výnosy přímých a nepřímých daní na straně druhé. Rozsáhlé možnosti kombinace vedou ke značné různorodosti konkrétního uspořádání systémů.

Z mezinárodních srovnání vystupuje zásadní různorodost konkrétních systémů tvorby zdrojů centralizovaných sociálně-ochranných fondů uplatňovaných v jednotlivých zemích. Enormní je rozdílnost sazeb povinných odvodů u zaměstnavatelů. Na tvorbě zdrojů pro centralizované sociálně-ochranné fondy se v jednotlivých zemích značně diferencovaně podílejí i povinné odvody z hrubé mzdy zaměstnanců nebo ostatní výnosy daňové soustavy. Souhrnné sazby povinných odvodů i úhrnné daňové zatížení hrubých mezd v mezinárodním srovnání vykazují značné rozdíly. Jejich interpretace musí přihlížet ke konkrétnímu modelu sociální ochrany. Údaje naznačují dva základní typy systémů sociální ochrany:

- vysoký stupeň sociální solidarity a přerozdělovacích procesů, pro který je typická na jedné straně vysoká úroveň povinných odvodů zaměstnavatelů i zaměstnanců do centralizovaných sociálně-ochranných fondů a značný rozsah i výše plnění (dávek) z těchto fondů poskytovaných podle principu solidarity, a na druhé straně relativně nižší úroveň hrubých a zejména čistých mezd. Typickými představiteli států, které uplatňují tento systém, jsou Francie (nejvyšší úroveň odvodů zaměstnavatelů i souhrnu povinných odvodů), Itálie, Rakousko a Německo. Tento typ sociální ochrany uplatňuje ČR a sousední postkomunistické státy;
- individuální odpovědnost za řešení sociálních a zdravotních rizik je systém uplatňovaný ve Velké Británii a v Irsku. Nízkým povinným odvodům zaměstnavatelů i zaměstnanců odpovídají nízká zaručená plnění, na druhé straně relativně vysoká úroveň hrubých a zejména čistých mezd, z nichž musí zaměstnanci zajišťovat svou osobní ochranu před sociálními riziky (nemoc, stáří, nezaměstnanost aj.).

Uvedená typologie má velice hrubý a schematický charakter. Podrobnější analýza by vyžadovala jak rozbor plnění (dávek) poskytovaných v jednotlivých státech z centralizovaných sociálně-ochranných fondů, tak hodnocení diferenciací mezd a platů a jejich zdanění. Vedle států, pro které je charakteristické uplatňování prvního nebo druhého typu systému sociální ochrany, existují státy, které uplatňují i přechodné systémy. Specifické postavení zaujímá dánský model sociální ochrany financovaný z nepřímých daní, který vykazuje vysoký stupeň solidarity s výraznými rysy rovnostářství.

Tabulka č. 2: **Struktura zdanění mezd v %**

země	položka		podíl z nákladů práce v % ¹		
			2000	2003	2004
Irsko	Sociální zabezpečení:	zaměstnanec	5,0	5,0	4,5
		zaměstnavatel	11,0	10,0	9,7
	daň z příjmu		14,0	10,0	9,6
	Celkem		29,0	25,0	23,8
Velká Británie	Sociální zabezpečení:	zaměstnanec	7,0	8,0	7,8
		zaměstnavatel	9,0	9,0	9,0
	daň z příjmu		14,0	14,0	14,5
	Celkem		30,0	31,0	31,2
Lucembursko	Sociální zabezpečení:	zaměstnanec	12,0	12,0	12,1
		zaměstnavatel	12,0	12,0	11,9
	daň z příjmu		11,0	8,0	7,9
	Celkem		35,0	32,0	31,9
Portugalsko	Sociální zabezpečení:	zaměstnanec	9,0	9,0	8,9
		zaměstnavatel	19,0	19,0	19,2
	daň z příjmu		5,0	5,0	4,5
	Celkem		34,0	33,0	32,6
Řecko	Sociální zabezpečení:	zaměstnanec	12,0	12,0	12,5
		zaměstnavatel	22,0	22,0	21,9
	daň z příjmu		2,0	0,0	0,5
	Celkem		36,0	34,0	34,9
Španělsko	Sociální zabezpečení:	zaměstnanec	5,0	5,0	4,9
		zaměstnavatel	23,0	23,0	23,4
	daň z příjmu		9,0	9,0	9,7
	Celkem		38,0	38,0	38,0
Dánsko	Sociální zabezpečení:	zaměstnanec	12,0	11,0	10,5
		zaměstnavatel	0,0	1,0	0,5
	daň z příjmu		32,0	32,0	30,4
	Celkem		44,0	43,0	41,5
Nizozemí	Sociální zabezpečení:	zaměstnanec	25,0	22,0	22,2
		zaměstnavatel	14,0	14,0	14,0
	daň z příjmu		7,0	7,0	7,3
	Celkem		45,0	43,0	43,6
Finsko	Sociální zabezpečení:	zaměstnanec	6,0	5,0	4,9
		zaměstnavatel	21,0	19,0	19,4
	daň z příjmu		21,0	20,0	19,5
	Celkem		47,0	44,0	43,8
Rakousko	Sociální zabezpečení:	zaměstnanec	14,0	14,0	14,0
		zaměstnavatel	24,0	23,0	22,5

	daň z příjmu		7,0	8,0	8,4
	Celkem		45,0	45,0	44,9
Itálie	Sociální zabezpečení:	zaměstnanec	7,0	7,0	6,9
		zaměstnavatel	25,0	25,0	24,9
	daň z příjmu		14,0	14,0	14,0
	Celkem		47,0	45,0	45,7
Francie	Sociální zabezpečení:	zaměstnanec	9,0	10,0	9,8
		zaměstnavatel	29,0	29,0	28,2
	daň z příjmu		9,0	9,0	9,4
	Celkem		48,0	48,0	47,7
Švédsko	Sociální zabezpečení:	zaměstnanec	5,0	5,0	5,3
		zaměstnavatel	25,0	25,0	24,6
	daň z příjmu		19,0	18,0	18,1
	Celkem		50,0	48,0	48,0
Německo	Sociální zabezpečení:	zaměstnanec	17,0	17,0	17,3
		zaměstnavatel	17,0	17,0	17,3
	daň z příjmu		18,0	17,0	16,2
	Celkem		52,0	52,0	50,7
Belgie	Sociální zabezpečení:	zaměstnanec	11,0	11,0	10,7
		zaměstnavatel	25,0	23,0	23,0
	daň z příjmu		21,0	20,0	20,5
	Celkem		56,0	54,0	54,2
Slovensko	Sociální zabezpečení:	zaměstnanec	9,0	9,0	9,9
		zaměstnavatel	28,0	28,0	26,3
	daň z příjmu		5,0	5,0	5,8
	Celkem		42,0	41,0	42,0
Polsko	Sociální zabezpečení:	zaměstnanec	21,0	21,0	21,1
		zaměstnavatel	17,0	17,0	17,0
	daň z příjmu		5,0	5,0	5,1
	Celkem		43,0	43,0	43,1
Česká republika	Sociální zabezpečení:	zaměstnanec	9,0	9,0	9,3
		zaměstnavatel	26,0	26,0	25,9
	daň z příjmu		8,0	9,0	8,4
	Celkem		43,0	44,0	43,6
Maďarsko	Sociální zabezpečení:	zaměstnanec	9,0	9,0	9,9
		zaměstnavatel	29,0	27,0	26,9
	daň z příjmu		14,0	10,0	9,0
	Celkem		52,0	46,0	45,8

Poznámka: Náklady práce se rovnají hrubé mzdě, dani z příjmu, sazbě zákonného sociálního a zdravotního pojištění svobodného a bezdětného dělníka v průmyslu, tabulka obsahuje země EU, které jsou

členy OECD, Pořadí států v členění EU - 15, nové země, šetřené kandidátské země, státy řazené vzestupně podle celkového zdanění mzdy.

Zdroj: OECD: Taxing wages 2000-2001, 2002-2003, 2003-2004, výpočty VÚPSV

Strukturu úplných nákladů práce ve vybraných členských státech EU v roce 2000 až 2004 podle posledních dostupných statistických údajů poskytovaných Eurostatem charakterizuje tabulka 3.

Tabulka č. 3: **Struktura nákladů práce EU a vybraných kandidátských zemích v %**

země	položka	podíl v %		
		2000	2003	2004
Švédsko¹	Přímé náklady (mzdy a náhrady)	66,5	66,5	-
	Nepřímé náklady celkem:	33,5	33,5	-
	sociální výdaje	29,6	29,6	-
	Ostatní	3,9	3,9	-
Francie¹	Přímé náklady (mzdy a náhrady)	67,8	68,0	68,0
	Nepřímé náklady celkem:	32,2	32,1	32,0
	sociální výdaje	28,0	27,5	27,1
	Ostatní	4,2	4,6	4,9

Belgie¹	Přímé náklady (mzdy a náhrady)	68,1	71,0	69,7
	Nepřímé náklady celkem:	32,1	29,0	30,3
	sociální výdaje	30,8	28,9	30,3
	Ostatní	1,2	0,1	0,0
Rakousko¹	Přímé náklady (mzdy a náhrady)	72,9	-	-
	Nepřímé náklady celkem:	27,1	-	-
	sociální výdaje	23,9	-	-
	Ostatní	3,2	-	-
Španělsko	Přímé náklady (mzdy a náhrady)	75,0	74,0	73,8
	Nepřímé náklady celkem:	25,0	26,0	26,2
	sociální výdaje	24,2	24,7	24,7
	Ostatní	0,8	1,3	1,5
Nizozemí¹	Přímé náklady (mzdy a náhrady)	78,0	77,4	76,6
	Nepřímé náklady celkem:	22,0	22,6	23,4
	sociální výdaje	20,4	21,0	21,8
	Ostatní	1,6	1,6	1,6
Německo¹	Přímé náklady (mzdy a náhrady)	76,9	77,3	77,5
	Nepřímé náklady celkem:	23,1	22,7	22,5
	sociální výdaje	22,4	22,0	21,8
	Ostatní	0,7	0,7	0,7
Finsko¹	Přímé náklady (mzdy a náhrady)	77,1	77,9	77,9
	Nepřímé náklady celkem:	22,9	22,2	22,2

	sociální výdaje	21,3	20,6	20,6
	Ostatní	1,6	1,5	1,5
Řecko¹	Přímé náklady (mzdy a náhrady)	76,9	78,8	-
	Nepřímé náklady celkem:	23,1	21,4	-
	sociální výdaje	22,9	21,7	-
	Ostatní	0,2	-0,3	-
Portugalsko¹	Přímé náklady (mzdy a náhrady)	79,9	79,9	79,9
	Nepřímé náklady celkem:	20,1	20,1	20,1
	sociální výdaje	19,4	19,4	19,4
	Ostatní	0,7	0,7	0,7
Velká Británie	Přímé náklady (mzdy a náhrady)	83,0	83,0	83,0
	Nepřímé náklady celkem:	17,0	17,0	17,0
	sociální výdaje	15,0	15,0	15,0
	Ostatní	2,0	2,0	2,0
Lucembursko¹	Přímé náklady (mzdy a náhrady)	84,6	84,4	84,4
	Nepřímé náklady celkem:	15,5	15,6	15,6
	sociální výdaje	14,0	14,1	14,2
	Ostatní	1,5	1,5	1,5

Dánsko¹	Přímé náklady (mzdy a náhrady)	89,3	86,6	87,0
	Nepřímé náklady celkem:	10,7	13,4	13,0
	sociální výdaje	8,1	10,6	10,2
	Ostatní	2,6	2,8	2,8
Maďarsko	Přímé náklady (mzdy a náhrady)	-	70,0	69,3
	Nepřímé náklady celkem:	-	30,0	30,6
	sociální výdaje	-	27,3	27,5
	Ostatní	-	2,7	3,1
Česká republika	Přímé náklady (mzdy a náhrady)	72,3	72,1	72,2
	Nepřímé náklady celkem:	27,7	27,9	27,9
	sociální výdaje	26,5	26,6	26,7
	Ostatní	1,2	1,3	1,2
Litva	Přímé náklady (mzdy a náhrady)	73,3	73,2	72,8
	Nepřímé náklady celkem:	26,7	26,8	27,3
	sociální výdaje	26,4	26,5	27,0
	Ostatní	0,3	0,3	0,3
Estonsko	Přímé náklady (mzdy a náhrady)	73,2	73,2	73,3
	Nepřímé náklady celkem:	26,8	26,8	26,7
	sociální výdaje	25,4	25,4	25,3
	Ostatní	1,4	1,4	1,4
Slovensko	Přímé náklady (mzdy a náhrady)	72,9	73,3	73,9
	Nepřímé náklady celkem:	27,1	26,7	26,1
	sociální výdaje	26,0	25,9	25,1
	Ostatní	1,1	0,8	1,1
Polsko	Přímé náklady (mzdy a náhrady)	76,3	-	75,7
	Nepřímé náklady celkem:	23,7	-	24,3
	sociální výdaje	16,5	-	12,6
	Ostatní	7,2	-	11,7
Lotyšsko	Přímé náklady (mzdy a náhrady)	77,5	78,8	-
	Nepřímé náklady celkem:	22,5	21,2	-
	sociální výdaje	22,3	20,7	-
	Ostatní	0,2	0,5	-
Slovinsko	Přímé náklady (mzdy a náhrady)	81,5	80,6	-
	Nepřímé náklady celkem:	18,5	19,3	-
	sociální výdaje	14,0	14,3	-
	Ostatní	4,5	5,0	-
Kypr	Přímé náklady (mzdy a náhrady)	87,4	85,8	-
	Nepřímé náklady celkem:	12,6	14,2	-
	sociální výdaje	12,6	14,2	-
	Ostatní	0,0	0,0	-

Malta	Přímé náklady (mzdy a náhrady)	-	88,8	89,7
	Nepřímé náklady celkem:	-	11,2	10,4
	sociální výdaje	-	10,0	10,4
	Ostatní	-	1,2	0,0
Bulharsko	Přímé náklady (mzdy a náhrady)	-	73,1	73,4
	Nepřímé náklady celkem:	-	26,9	26,7
	sociální výdaje	-	26,1	25,8
	Ostatní	-	0,9	0,9
Rumunsko	Přímé náklady (mzdy a náhrady)	67,7	73,0	74,4
	Nepřímé náklady celkem:	32,4	27,0	25,6
	sociální výdaje	29,4	24,8	23,3
	Ostatní	3,0	2,2	2,3

Pozn.: Odvětví NACE C - O (průmysl a služby bez zemědělství a rybolovu), 1odvětví NACE C - K , Pořadí států v členění EU - 15, nové země, šetřené kandidátské 1země seřazeny vzestupně dle přímých nákladů za rok 2004 nebo za nejbližší dostupná data.

Zdroj: Eurostat: Population and social conditions - Labour market - Earnings and labour costs - Labour costs - Labour cost survey 2000, leden 2006, výpočty VÚPSV

Historicky patří ČR ke státům s vyšším stupněm sociální solidarity, tj. s vyšším podílem sociálních výdajů a v jejich rámci povinných příspěvků zaměstnavatelů do centralizovaných sociálních fondů. Na rozdíl od ostatních evropských zemí právní soustava v ČR, která se opírá o legislativu ČSFR, mzdu definuje jako odměnu za práci, výše hrubé mzdy neobsahuje plnění související se sociální situací zaměstnance a jeho rodiny za kterou tradičně v Československu odpovídal stát. V průběhu let 1992 – 1996 se sazba ze zákona povinných plnění zaměstnavatelů snížila z 50 % objemu hrubých mezd na 35 % na úkor zaměstnanců a státního rozpočtu. Transformační období současně přineslo pronikavé omezení sociálních funkcí podniku. Státní instituce převzaly odpovědnost za výchovu nových pracovních sil. Noví zaměstnavatelé, kteří vznikli atomizací a privatizací velkých státních podniků výrazně omezily řadu dalších "vedlejších" nákladů práce (např. nákladů na zdravotní péči, vzdělávání, bydlení, péči o děti a další služby zaměstnancům). "Zdanění" práce v ČR odráží vysoké standardy sociálního a zdravotního zabezpečení při nízké výdělkové hladině. Bez reformy financování sociálního a zdravotního systému není možné další efektivní snížení sazeb pojistného. Daň z příjmu patří mezi nejvyšší v EU.

3. Jednotkové náklady práce

Jednotkové náklady práce patří mezi základní ukazatele konkurenceschopnosti národních ekonomik. Podstatnou otázkou při posuzování nákladů práce je efektivnost živé práce, resp. produktivita. Úroveň, vývoj a relace nákladů práce a jejich porovnání s úrovní, vývojem a relacemi produktivity práce poskytují informace o stavu a změnách (pohybu) nákladové a konkurenční pozice národních ekonomik; význam těchto informací vzrůstá při tvorbě a realizaci podnikatelských strategií v rámci EU.

Zdroj dat a metodika jejich použití

Autoři při mezinárodním srovnání používali podíl náhrad zaměstnancům v nominálním ocenění na osobu na produktivitě práce z HDP v běžných cenách v paritě kupní síly EU-25 na pracovníka. Zdrojem dat byly výstupy národních účtů zveřejňované Eurostatem, a to i přes

nedostatečně harmonizované metodiky národních účtů a statistiky práce v jednotlivých zemích (výrazné rozdíly ve Velké Británii a v Polsku).

Ukazatel náhrady zaměstnancům, který sleduje systém národních účtů, zahrnuje mzdy a platy za práce konané pro zaměstnavatele, platy společníků firmy nebo členů družstev, dále platy a uniformy vojáků z povolání, kapesné, stravné a ošacení vojáků prezenční služby; příspěvky věnované zaměstnancům na dopravu do práce a z práce, na stravování, na jejich kulturní nebo sportovní vyžití a jiné. Uvádějí se před odpočtem daně z příjmu, zákonných (povinných) příspěvků na sociální a zdravotní pojištění, případně jiných srážek. Dále do náhrad zaměstnancům patří sociální příspěvky placené zaměstnavateli za jejich zaměstnance na sociální a zdravotní pojištění a přímé sociální podpory od zaměstnavatelů (např. nenávratné výpomoci hrazené z firemních sociálních fondů). Oproti úplným nákladům práce náhrady zaměstnancům neobsahují zejména personální náklady, daně a dotace. Využití systému národních účtů na druhé straně umožňuje zahrnutí nákladů práce v ekonomických subjektech, na které se běžné statistické zjišťování nevztahuje, a v šedé ekonomice.

Jednotkové náklady práce

Pro všechny nové členské státy uvedené v přehledu existují mezi produktivitou práce a pracovními náklady vztahy typické pro méně rozvinuté země. Relativně nízká produktivita je spojena s ještě nižší úrovní náhrad zaměstnancům (pracovních nákladů). V letech 2000, 2004 existovaly tyto základní proporce:

Tabulka č. 4: Srovnání relací produktivity práce (HDP v PPS/pracovník) a jednotkových náhrad zaměstnancům v roce 2003 k EU-15 v %

země	relace HDPPPS na pracovníka k EU 25 v %		relace průměrné náhrady na zaměstnanec k EU 25 v %		rozdíl produktivity a průměrné náhrady na zaměstnanec (p. b.)	
	2000	2004	2000	2004	2000	2004
Nové členské země	54,06	62,62	25,14	-	28,93	-
EU (25)	100,00	100,00	100,00	100,00	0,00	0,00
EU (15)	107,29	106,15	112,33	111,22	-5,05	-5,07
Portugalsko	72,41	66,09	55,15	-	17,27	-
Řecko	86,40	96,36	67,11	77,51	19,29	18,85
Španělsko	98,15	99,87	81,78	84,43	16,37	15,44
Německo	101,83	100,94	113,40	107,41	-11,57	-6,47
Dánsko	105,63	104,30	128,09	134,41	-22,46	-30,11
Rakousko	105,93	105,85	118,66	116,16	-12,73	-10,30
Velká Británie	104,07	106,87	131,92	127,32	-27,85	-20,45
Itálie	118,44	106,97	103,18	104,19	15,26	2,78
Švédsko	107,31	107,14	130,17	125,16	-22,86	-18,02
Finsko	110,04	108,55	111,53	115,24	-1,49	-6,68
Nizozemí	101,60	108,64	106,87	116,37	-5,27	-7,73
Francie	122,93	119,61	120,89	-	2,03	-
Belgie	126,66	129,59	134,03	135,56	-7,37	-5,98
Irsko	122,38	130,19	109,66	124,71	12,73	5,48
Lucembursko	154,26	149,17	218,81	240,93	-64,56	-91,76
Lotyšsko	38,01	43,08	15,80	16,76	22,21	26,32
Litva	41,24	49,92	15,94	19,82	25,30	30,10
Estonsko	42,63	51,28	19,35	25,41	23,28	25,87

Slovensko	54,43	59,42	17,07	22,07	37,37	37,34
Polsko	51,63	62,52	25,99	-	25,64	-
Česká republika	58,87	64,77	23,84	32,35	35,03	32,42
Maďarsko	60,95	68,58	24,66	36,24	36,28	32,34
Kypr	73,71	74,45	63,19	68,44	10,52	6,00
Slovinsko	70,18	75,68	54,25	59,63	15,93	16,05
Malta	87,86	81,45	51,60	49,93	36,26	31,51
Bulharsko	31,50	31,68	9,01	10,66	22,49	21,02
Rumunsko⁴	28,09	35,45	12,91	-	15,18	-

Poznámka: Pořadí států v členění EU - 15, nové země, šetřené kandidátské země, pořadí států vzestupně dle relace HDPpps na pracovníka v roce 2004.

Zdroj: Eurostat: Economy and finance - National accounts, leden 2006, výpočty VÚPSV

Z údajů plyne, že státy s nejvyšší úrovní produktivity práce měly také nejvyšší úroveň pracovních nákladů. Na druhé straně v nových členských státech, u nichž produktivita práce nepřesahovala průměr EU, náhrady zaměstnancům za proporcemi s produktivitou práce zaostávaly. V období 2000 až 2004 se však výrazně prosadilo sblížení úrovně produktivity, pracovních nákladů i jejich jednotkové úrovně mezi novými a starými státy Unie.

Předstih relativní úrovně produktivity práce před relativní úrovní pracovních nákladů je významným faktorem konkurenční pozice národních ekonomik nových členských zemí. Čím vyšší je rozdíl v relativních úrovních obou charakteristik, tím větší jsou manévrovací možnosti podnikatelských subjektů a zvyšuje se atraktivita států pro vnější investory. Komplexní informace o jednotkových nákladech práce za 25 států EU obsahuje tabulka 5.

Tabulka č. 4: Úroveň a vývoj jednotkových nákladů práce v paritě kupní síly (EU 25) v EU a vybraných kandidátských zemích

pořadí	země	JNP v PPS			roční změna v %		
		2000	2003	2004	2003/2000	2004/2000	2004/2003
7	Nové členské země	27,7	27,9	-	0,24	-	-
19	EU (25)	59,6	59,7	59,1	0,07	-0,22	-1,08
21	EU (15)	62,4	62,4	61,9	-0,02	-0,20	-0,73
12	Řecko	46,3	45,7	47,5	-0,42	0,66	3,95
14	Španělsko	49,7	50,0	50,0	0,23	0,14	-0,12
15	Portugalsko	45,4	53,0	-	5,27	-	-
17	Irsko	53,4	56,4	56,6	1,80	1,46	0,44
18	Itálie	51,9	57,2	57,6	3,28	2,60	0,60
20	Francie	58,6	60,2	-	0,89	-	-
22	Belgie	63,1	63,2	61,8	0,05	-0,51	-2,14
23	Finsko	60,4	63,8	62,7	1,81	0,94	-1,63
24	Nizozemí	62,7	64,9	63,3	1,15	0,23	-2,46

25	Německo	66,4	65,3	62,9	-0,57	-1,35	-3,64
26	Rakousko	66,8	67,4	64,8	0,29	-0,73	-3,73
27	Velká Británie	75,6	68,4	70,4	-3,27	-1,76	2,92
28	Švédsko	72,3	71,0	69,0	-0,62	-1,15	-2,74
29	Dánsko	72,3	77,7	76,2	2,42	1,31	-1,96
30	Lucembursko	84,6	96,7	95,4	4,57	3,07	-1,30
2	Slovensko	18,7	20,3	22,0	2,72	4,11	8,37
3	Lotyšsko	24,8	22,3	23,0	-3,49	-	-
4	Litva	23,0	23,8	23,5	1,06	0,45	-1,37
5	Polsko	30,0	25,6	-	-5,21	-	-
8	Estonsko	27,1	29,3	29,3	2,66	1,99	-0,01
9	Maďarsko	24,1	30,0	31,2	7,49	6,67	4,22
10	Česká republika	24,1	30,0	29,5	7,53	5,15	-1,66
11	Malta	35,0	35,6	36,2	0,60	0,86	1,62
13	Slovensko	46,1	47,8	46,6	1,21	0,26	-2,56
16	Kypr	51,1	56,1	54,3	3,18	1,54	-3,22
1	Bulharsko	17,0	18,6	19,9	2,87	3,92	7,13
6	Rumunsko¹	27,4	-	-	-	-	-

Poznámka: PPS HDP - 25, Pořadí států v členění EU - 15, nové země, šetřené kandidátské země vzestupně podle jednotkových nákladů práce v roce 2003, 1 seřazeno dle roku 2000.

Zdroj: Eurostat: Economy and finance - National accounts, leden 2006, výpočty VÚPSV

Z hlediska úrovně jednotkových nákladů práce zaujímá Česká republika výhodnou konkurenční pozici jak vůči vyspělým státům EU, tak i vůči novým členským státům. Nižší úrovně jednotkových nákladů práce dosahují pouze pobaltské státy a Slovensko, nekomplexní údaje neumožnily srovnání s Polskem. Výhodné postavení české ekonomiky odráží relativně solidní úroveň produktivity práce.

Charakteristiky růstu produktivity práce a náhrad zaměstnancům v letech 2000 až 2004 zařazují Českou republiku mezi státy s nejvyšší dynamikou těchto parametrů v rámci EU. Vedle faktorů růstu absolutní úrovně náhrad zaměstnancům v mezinárodním srovnání působila v hodnoceném období velmi výrazně apreciacie směnného kurzu koruny (v hodnoceném období zpevnila Kč o 10 %, SK pouze o 6 %, forint o 3 % a zlotý se znehodnotil o 13 %). V mezinárodním zobrazení byl růst nákladů práce a jeho jednotkové pozice v ČR v tomto období vyšší, než byly vnitrostátní relace.

Souhrnně však lze konstatovat, že konkurenční pozice ČR z hlediska úrovně jednotkových nákladů práce a relativní úrovně mezinárodně srovnatelné produktivity práce je vysoce pozitivní. Úroveň nákladů práce není v žádném případě faktorem nekonkurenceschopnosti ČR.

4. Specifika nákladů práce v ČR

V důsledku nízké výdělkové hladiny ve srovnání s vyspělými členskými státy EU mají podniky působící na území ČR možnost využívat nízkých úplných nákladů práce. V souladu s definicí

mzdy, resp. platu v české právní soustavě stát odpovídá za sociální situaci zaměstnanců a jejich rodin (v zemích EU je běžná praxe promítat sociální podmínky rodiny zaměstnance do mzdy). Na počátku transformace navíc na sebe převedl náklady na výchovu nových pracovních sil. Nepovinné sociální požitky a ostatní sociální a personální výdaje zaměstnavatelů se podílejí na úplných nákladech práce pouhými 4 % a patří mezi nejmenší v EU. Uvedené skutečnosti se v kombinaci s relativně vysokou produktivitou práce (ve srovnání s ostatními novými členskými zeměmi) promítají v nízkých jednotkových nákladech práce.

Nízká výdělková úroveň a vysoký stupeň sociální a zdravotní péče založené na rozsáhlé solidaritě se však projevují ve značném odvodovém zatížení objemu vyplacených mzdových prostředků. Česká republika se se svými 47,5 % (v tom: 28 % důchodové pojištění, 4,4 % nemocenské pojištění, 1,6 % politika zaměstnanosti, 13,5 % zdravotní pojištění) řadí k zemím s obdobným sociálním a zdravotním systémem jako jsou Francie, Itálie, Německo, Rakousko, Španělsko, Belgie, Nizozemí a Řecko, kde pojistné na sociální a zdravotní zabezpečení přesahuje 40 % vyplacených mezd a k postkomunistickým státům, které se připojily k EU.

Tak jako v jiných zemích, i v ČR spočívá tíha pojistného na zaměstnavatelích. V podmínkách ČR se jejich odvodové povinnosti ve výši 35 % vyplacených mzdových prostředků podílely v roce 2004 na úplných nákladech práce 25,6 %. Udržení funkčnosti stávajícího systému sociálního a zdravotního zabezpečení se spojuje s rostoucím objemem přerozdělovacích procesů ve státním rozpočtu. Při zatím vyrovnaném hospodaření zdravotních pojišťoven se problém soustřeďuje zejména do oblasti sociálního zabezpečení.

Tabulka č. 5: Salda příjmů a výdajů sociálního a zdravotního systému

	rok		
	2000	2003	2004
saldo pojistného SZ a výdajů na sociální dávky v mld. Kč	- 32,9	- 32,6	- 20,0
saldo příjmů a výdajů systému veřejného zdravotního pojištění v mld. Kč	1,9	0,1	0,2
saldo pohledávek a závazků zdravotních pojišťoven po lhůtě splatnosti v mld. Kč	- 9,0	- 4,7	- 8,3

Zdroj: MF, Návrh státního závěrečného účtu za roky 2000, 2003 a 2004, MF 2001, 2004, 2005.

Při zachování funkcí sociálního a zdravotního systému a jeho finančních zdrojů závisí snižování vedlejších nákladů na práci na způsobu rozložení nákladů mezi zaměstnavatele a zaměstnance. Cestou jsou postupně prováděné, systémově a finančně provázané reformy sociálního a zdravotního systému a jejich institucionálního zajištění. Potřebný manévrovací prostor může vytvořit pouze růst produktivity práce. Nezvládnutí tohoto strukturovaného procesu nese rizika snížení životní úrovně s negativním dopadem na koupěschopnou poptávku obyvatelstva po zboží a obchodovatelných službách. Nízká výdělková hladina, která znesnadňuje plynulou substituci veřejných sociálních a zdravotních služeb výdělkem, se může následně v horizontu 2 - 3 let projevit v tlaku na radikální zvýšení mezd a platů, tj. v prudkém nárůstu jednotkových nákladů práce. Méně transparentní alternativou je přesun finančního zajištění některých dávek sociálního a zdravotního systému na výnosy zejména nepřímých daní s dalšími důsledky pro veřejné rozpočty.

Literatura:

- [1] BAŠTÝŘ, I., PRUŠVIC, D. a VLACH, J.: Náklady práce, VÚPSV, Praha 2004.
- [2] ČSÚ: Vývoj úplných nákladů práce (1994 – 2004), Praha 2005.
- [3] FASSMANN, M.: Mezinárodní srovnání úrovně mezd (nákladů práce) a produktivity s vyspělými zeměmi, Pohledy č. 6/1997.
- [4] KOZELSKÝ, T., PRUŠVIC, D. a VLACH, J.: Monitoring nákladů práce, VÚPSV, Praha 2006.
- [5] LABOUR COSTS SURVEY 2000, <http://epp.eurostat.cec.eu.int/portal/>, Eurostat 2004.
- [6] EUROSTAT: Economy and finance - National accounts, <http://epp.eurostat.cec.eu.int/portal/>, leden 2006.
- [7] EUROSTAT: Population and social conditions - Labour market - Earnings - Monthly labour cost, <http://epp.eurostat.cec.eu.int/portal/>, leden 2006.
- [8] MFČR: Návrh státního závěrečného účtu ČR za roky 2000, 2003 a 2004, MF, Praha 2001, 2004, 2005.
- [9] OECD: Taxing wages 2000-2001, 2002-2003, 2003-2004, Paris 2001, 2004, 2005
- [10] PRUŠVIC, D. a VLACH, J.: Jednotkové náklady práce – analýza vývoje a úrovně, VÚPSV, Praha 2006.

Summary

The article deals with the level, structure and basic position of labour costs in reproduction of social-economic conditions in the Czech Republic and in selected EU countries. Total labour costs connect the economic and social spheres, reflect the mechanisms of distributive and redistributive processes, influence the relations between social partners and other social groups and influence the competitiveness of domestic enterprises and the quality of the labour force. Their nominal and real level is in mutual interaction with movement and level of the GDP, productivity of labour and the price level. On the basis of comparison of ascertained data (with regard to international comparability of the data available from transnational institutions OECD and Eurostat) it aspires to specify the position of Czech enterprises under conditions of integration to the Single European Market, when as a result of price and wages convergence, the competitive advantage of inexpensive work gradually diminishes and the system of formation of labour costs gets under pressure of contradictory tendencies: a gradual loss of the competitive advantage of inexpensive work (result of equalizing of the price level with European market and appreciation of CZK), lack of resources in the social, health and education system, the replacement of work by capital in the process of the restructuring of the business sphere.